

Kabdebó Tamás

Az ökológiai harmóniateremtés esélyei és távlatai

Didimus Tamás apostolt is a kereszténység megalapítói, terjesztői és mártírjai között tartja nyilván az egyház, s vele együtt a kereszténységgel egybenőtt nyugati civilizáció, holott még az Írás tanúsága szerint is csak azt hitte el ő, amit látott. Hasonlóképpen vagyunk az új hittel, az ökológiával. A huszonegyedik század eme reményének hívei közt is lehessen azonban hangját hallatni egy-egy gnosztikus Tamásnak, most, a század első tizedében.

Az ökológia sok szinonimával és számos szemantikai bővítéssel, sokféle módon, de mindenképpen egyirányúan határozható meg, s ím fogadjunk most el egyet, a lehetséges munkadefiníciók közül. Az ökológia a Föld lényei, erőforrásaira és potenciális készleteire vonatkozó operatív együttműködés; ez magában foglalja a részek együttélésének harmonikus gyakorlatát, a múlt élő hagyományainak felhasználását, a jelenlegi irányzatok (pl. mint a bioszféra védelme) kiterjesztését, és a jövő készlet- és energiagazdálkodása kidolgozásának kényomatát.

„Az ember fáj a földnek” – írta Vörösmarty, s bár ő elsősorban az emberi természet és az emberi sors interakciójára gondolt, az idea vonatkoztatható ma, a 21. század alsó határán, a Föld bajaira, melyeknek mintegy kórokozója az ember. A hasonlatot könnyű lenne odáig nyújtani, hogy a Föld testében – elsősorban a felszínén – hasznos és haszontalan baktériumok az élőlények, s közülük (mert hatalma egyre nő) legkártékonyabb az ember. De hát a jól fölfogott ökológia éppen azon van, hogy harmóniát teremtsen a szerves és szervesen világ potenciálja között, s az ember, a humanizmus tárgya, csúcsa (és alkalmanként, koronként megtagadója, megszégyenítője), saját magának és a világnak tartozik azzal, hogy magát elfogadhatóvá: harmonizálhatóvá reformálja.

Ez nem megy máról holnapra, több okból kifolyólag nem, melyek közül csak kettőt említünk. Az egyik a növekedés elve, mely máris disztrófiához vezetett. A Föld 1933-ban 2 milliárd lakost hordozott a hátán. „Kit két ezer millió embernek sokaságából kiszemelnek” – írta minden nyelvek egyik legnagyobb szerelmes versében József Attila. Ez a kettő, a közbejött világháború, gázkamrák, járványok, népiirtások és természeti katasztrófák ellenére ma már elérte a hatot. Malthus igazolva látszik, mert, hacsak az AIDS, illetve más előre nem látott katasztrófa meg nem törí a növekedési görbét, harminc éven belül a Föld lakossága megkétszereződik, vagyis eléri a tízmilliárd embert.

Ilyen körülmények között természetvédelemre csak a népszaporodás korlátozásával együtt komolyan gondolni, hisz a természet természet-ellenesség válásának elsőrendű oka, hogy a Földnek egyre több embert kell eltartania. Amíg tehát a népesség növekedés globális visszafogására nincs panacea, az ökológia összes többi aggályai másodrendű fontosságúak. Példa gyanánt: ha egy amúgy is lekopasztott, jó éghajlatú legelőre évről-évre több bárány jut, akkor nem a fű vagy a talaj minőségét kell megvizsgálni, hanem a bárányok mennyiségét. (Károly, angol trónörökös is ezt üzentte a braziliai ökológiai világtalálkozónak.)

Az ökológia problematikáját a világ többi gondjától sem lehet elválasztani.

Manapság úgy tűnik, a humanizmus újra előtérbe kerül, az egzisztencialista iskola agnosztikusainak, vagy a teológia úttörőinek, mint Teilhard du Chardinnek vagy Robinnak nézőpontját felhasználva. Az eltérő felfogású iskolák megegyezni látszanak abban, hogy egy bizonyos fokig mi, emberek, a saját sorsunk alakítói vagyunk. Ideológiai és szellemi harc folyik azonban abban a kérdésben, hogy az öröklődés és a DNA kényomat hogyan szabályozza a viselkedést, és végül is az egyén életvitelét, illetve ez hogyan növekszik, hogyan halmozódik fel, szembeállítva vele a nevelési, tanulási tapasztalatot, és az idegen kultúrához való alkalmazkodást, tehát az egyed tapasztalatát. Azt sem tudjuk, mennyire befolyásolnak bennünket az ősi képzetek, a közös mítoszok, vagy hogy az érzékeken túli percepció előretörése mennyire egyeztethető össze gondolkodásunkkal, s végső soron tetteinkkel.

Azt azonban tudjuk, hogy a szexuális kapcsolatot követően egy anya gyermekeként születünk a világra, és aztán meghalunk, általában százéves korunk előtt. A születés legújabbán már nem csupán az anya kiváltsága, mint életadó, de nem is szükségszerűen nemi érintkezés eredménye. A mesterséges megtermékenyítés új perspektívákat nyitott meg. Időlegesen vagy éppen véglegesen egy kémcső helyettesítheti a méhet, sőt a hüvelyt és a hímvesszőt is. Az orvosok képesek elvonni spermát és petét az emberi szervezetből, és ugyanolyan emberi lényeket tudnak létrehozni, mint amilyeneket Huxley álmódott meg. Hogy képesek-e erre most, vagy csak a jövőben, vagy hogy teljesen kizárják-e az emberi közreműködést, miután kivonták az életerőket – már más lapra tartozik. A lehetőség,

akárcsak Damoklész kardja, mindnyájunk feje felett lebeg, miszerint a mesterséges vagy gépesített születés elvágja a köldökzsinórt, ami a gyermeket az anyához, a család talajához, és végső soron az általunk ismert társadalomhoz köti.

A brazíliai tupi indiánoknak vagy egy mítosza, amely még ma is befolyásolja a törzs egyes tagjait: keresik a Jóság földjét, ahol nincs szenvedés, nincs halál. Bár ilyen föld nem létezik (s ha igen, nem ezen a világon), rendkívül jellemző a törekvés, ami a gondolatot szülte. A halál mindenkit elér, de nem mindegy, hogyan ér el: munkánkat elvégezve, szereteteink körében, ez a mors bona, a szép halál ismérve. A szenvedés forrásai közül az éhséggel csaknem egyenrangú, méretekben és intenzitásában, a tönkretett környezet okozta szenvedés. A környezet egészét nálunk nagyobb természeti erők formálták; a környezet kisebb, de ma már egyre növekvő részét az ember módosította. Az az ember, aki szimbiózisban élt az állatfajokkal, kihasználta a környezet előnyeit.

A mens sana in corpore sano, a testi és lelki épség embere csak egészséges környezetben élheti meg potenciálját. Az eltűnő őserdők légzőszerveitől fosztják meg a Föld egészét, természetes környezetétől a benne élő indiánt, négert, malájt. Az atomsalak közvetlen környezetében azonnali rákosodást okoz, hatásában gyakorlatilag el nem évülő kártékony sugárzását. Az elefántok kiirtása (és a rinocéroszoké, a bálnáké, de a kardfogú tigriseké és a farkasoké is) nemcsak egy biológiai filumtól fosztja meg a bolygót, hanem hozzájárul az ökológiai egyensúly felbomlásához, melynek ezek a fajok szerves tagjai. A túlpermetezés (indiai példa) egy hatalmas rizsföldön megölt minden „kártékony” s ugyanakkor „hasznos” rovar is, nem beszélve az irtószerek kémiai hatásáról, melyek átterjedtek a rizsre és végső soron a fogyasztóra. (A kártékony szöcskéket természetesen tartja kordában a hasznos feketepókok telepítése.)

A Temzéből a beleeresztett szennyvizek és motorolaj következtében – két faj kivételével – kihaltak a halak; 1970 és 80 között új rendszabályok és szűrőberendezések megtisztították a vizet, s ma Nyugat-Európa egyik legtisztább folyója és 12 visszahonosodott halfajta lakóhelye. A Duna Bécs és Linz közötti szakasza a partján épült kémiai üzemek tevékenysége miatt ma is a legszennyezettebb, időnként, helyenként kifejezetten mérgező. A Bős-Nagymaros erőmű a tájjal, a vízzel együtt átalakította a humuszt, idegenebbé tette a környezetet. Ez a környezet, mármint a Dunántúl északi része, illetve a „fel-dunai táj” természetesen csak mikromilió. De emlékezzünk a költő szavára: „Világ valamennyi vizét hazatereld, víz juhásza!” Vagyis a vizek összefüggnek, a mikromilió a makromilióval, a Duna-táj egészével kapcsolatos. (A Rajna, a Majna baja hasonló.) A 21. század legnagyobb kincse az édesvíz, mely, ha megkeserítjük, könnyeinktől lesz még keserűbb. A földgolyóbis immáron olyan falu, melynek kútjai a folyók. Emlékezzünk, hogy bántak el a középkori zsarnokok a nekik nem tetsző falu népével! Megmérgezték a vizét!

A táj csupán a fokozatos és organikus alakítást bírja el, s az ember sincs másként. „Rántsd ki a talajt a lába alól”, s elidegenedik, eltűnik (az emberszeretet mellett) legfontosabb érzése, a hovatarozás, s testi nyavalyák mellett a sehol-lét pszichikai fájdalmi nyomorítják. Ha nem vigyázunk, a technika előnyei a technológia Procrustes ágyai lesznek.

Manapság mindenki, a fasisztákat kivéve, elfogadja azt aényt, hogy genetikailag egyenlők vagyunk, hogy minden fajnak lehetnek géniusza, hogy bármelyik nemzet fia válhat agysebésszé vagy nukleáris tudóssá, ha éppen „kéznél van” a megfelelő környezet hozzá. És mégis: a lehetőségek szörnyű egyenlőtlensége továbbra is fennáll. A régészeti leletekből következtethetünk arra, hogy az ősember nem túl barátságosan területeken próbált megélhetést biztosítani magának, és a történelmi idők embere viszonylag kellemes helyekre építette birodalmait. A kezdeti geográfiai szerencse, úgy tűnik, geopolitikai lehetőségeket ad az utódoknak, de ők még mindig szilárdan és rendületlenül ragaszkodnak öröklött földi javaikhoz, a termelés feletti hatalmukhoz, többféle választáshoz, a „szabadság” hangsúlyozott jelentéséhez, ami alapvetően kizárja vagy figyelembe se veszi mások szabadságát. A harmadik világ gyermekeinek szenvedése (első világ, második világ, harmadik világ – kényelmes kategóriák, mintha szállodák vagy éttermek lennének), a gyermekmunka, az éhség és az éhínség, amint ezeket az egyre növekvő milliós néptömegek érzékelik, emberi együttérzést vált ki, de a kevés jótétemény olyan, mint a seb kötözgetése, annak gyógyítása nélkül.

Viszonylagos értelemben az éhezés csökken a világon – bár a segélyszervezetek ezt az állítást megkérdőjeleznék –, de abszolút értelemben még mindig növekszik. A hatmilliárdos emberiség legalább kétharmadának nincs elég ételme, és milliók halnak meg naponta éhségben vagy rosszul tápláltságban. Két kezünket összetéve feltehetjük a kérdést: igazán érdemes-e a világra jönni, ha nincs meg a lehetőség, hogy az ember rendszeresen megtöltse a hasát? Van-e fontosabb, mint az a jog, hogy az ember kapjon a fennálló készletek bőséges kosarából? Annyira kibillent az egyensúly a gazdag és szegény országok között, hogy ezt már nem is tudjuk visszaállítani? Vagy csak egyszerűen túl kényelmes úgy hagyni, ahogy vannak, megszabadítva lelkiismeretünket azzal, hogy adományokat juttatunk misszionáriusoknak és segélyszervezeteknek? Vagy még egyszerűbben, a FAO, az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete vessen ki egy világra szóló, úgynevezett éhségadót, melyből közös pénzalapot létesítenének, és egy nagyszabású mezőgazdasági beruházásba fognának, melyet élelmezés-kísérne, ami aztán eljutna mindenhova,

ahol az éhségtől nagy számban szenvednek gyerekek és felnőttek? Nemde csökkentené ez a fizikai szenvedést?

A korai reneszánsz óta a legtöbb humanista hitvallás megjelöli az emberi jogokat és célokat, pozitív és negatív értelemben. Mindnyájan a boldogságok keressük – noha kevesen és csak rövid időszakra érzük el –, és szeretjük azt hinni, hogy munkával, ügyességgel, tanulással, elmélkedéssel, szellemi és lelki gyakorlattal tökéletesíthetjük magunkat. Vannak, akik azt mondják, hogy az élet célja önmagunk tökéletesítése. De legyen bárhogya is, az minden további nélkül igaz, hogy az emberiség tökéletesítette technikai, technológiai, természet- és humán tudományos ismeretét; hogy ma az emberek többsége lényegesen többet vár el a test kényelmét illetően, mint a háború előtt; hogy sikerült elkerülni, már hetven éve a legmagasabb fokú népiirtást, amit úgy hívnak: világháború, noha belháborúk még mindig dúlnak, és a terrorizmus is egyre növekszik.

Minden humanista egyetért abban: a fájdalom rossz. Ez radikális eltávolodás a középkori, keresztény világfelfogástól, amely a szenvedést gyakorlatilag szükségszerűnek tartotta az örök élet elnyeréséhez; de azt nem állíthatja senki, hogy a pueblo indián vagy ősei valaha is osztották volna ezt a nézetet. Ez az antropológiai körülmény bizonyos furfanggal megerősítheti azt a sejtésünket, hogy a legtöbb általánosítás gyanús, mely alól ez az esszé sem kivétel. De mégis: a fájdalom nem jó. Hippokratész tudta ezt, a kínai akupunkturisták tudták ezt, és rákspecialista barátaim is e szerint az elv szerint cselekszenek. Ha pedig rossz a fájdalom, próbálkozzunk csökkenteni azt! A buddhizmus korai formája teljesen vagy csak részlegesen arra a gondolatra épült, hogy legalább a lelki fájdalmat kellene kiiktatni az ember életéből. A múlt század végén buddhista szerzetesek halálra égették magukat nemzeti célok érdekében, ami arra a gondolatra készítet engem, hogy a buddhizmus sem találta meg a gyógyírt a lelki fájdalom ellen, bár bizonyára felverte követőit olyan szellemi fegyverzettel, amellyel inkább képesek úrrá lenni, vagy elviselni a fizikai fájdalmat, mint a lelkit. Noha az helyes feltételezés, hogy hála a fájdalomcsillapítók és az anesztézia elterjedésének, a fizikai fájdalom lecsökkent, addig a lelki fájdalom – valami, ami aggodással indul és szenvedésbe torkollik – aligha van csökkenő félben. Mégis az elvárások és a tűrés közti különbségek, már ami a fizikai fájdalmat illeti, olyanok, mint a nyugati ember hasának megtöltése – vagy túltöltése –, és a keleti vagy déli korgó gyomrú ember szenvedése közti differenciák. Amerikai fogorvosom régebben helyi érzéstelenítést használt, mikor tömte a fogam, ugyanó korábban szabadságait az afrikai őserdőben töltötte, mint „jőtevő”, ahol különböző törzsbeli négerkeket kezelt. Ezek az emberek köréje sereglettek a missziós állomáson, ahol naponta száz fájó fogat húzott ki anélkül, hogy a fájdalmat bárhogyan is tompította volna.

A félelem a lelki fájdalom legismertebb oka. Bolygónk bioszférájában minden teremtett élőlény, kicsi vagy nagy, érzékeli ezt. Feltételezzük, minél fejlettebb az idegrendszer, annál erősebb a fizikai fájdalom érzékelése; esetleg a bonyolultabb agy „élesebben” képes felfogni a nagyobb fájdalmat, az élesebb lelki gyötrelmet. Legáltalánosabb félelmeink az univerzális és egyéni pusztulás, a szeretet, a remény, a hit elvesztése – magunkban, embertársainkban, a gondviselésben vagy a történelmi szükségszerűségben való hitünk elvesztése –, félünk, hogy elveszítjük a fejlődésbe vagy az élet értelmébe vetett hitünket. A fájdalom nem abszolút: sokkal elviselhetőbb, ha valaki úgy sérül meg, hogy igaz ügyért harcol, bármi is legyen az ok, vagy az illető igazságérzete.

„Hen panta rei” – egylényegű a világ, mondta Hérakleitosz. Korunk két kiváló magyar filozófusa, Hamvas Béla és Határ Győző teljesen eltérő következtetést vontak le a fenti tételből. Tele idealizmussal, Hamvas úgy gondolta, ezt az egy és egyetlen világot emberi lények népesítik be, akik vagy tisztában vannak az őket körülvevő valóságos világgal vagy sem. Azok, akik tisztában vannak vele, lelki rokonságot éreznek minden más teremtménnyel, mint pl. az állatokkal, növényekkel, sőt még a kövekkel is. Ez mellesleg a Védák tanításából ered. Határ világfelfogása is integrált: a többféle, lehetséges univerzumok összhangba kerülnek az egyetemes, tárgyi világ törvényeivel, s bár némi tudatosság valószínű, a határai azok, amik az öröklődött növekedés és az átadott tudás felhalmozódásának határai is, amelyek legfeljebb annyival érnek fel, mint a hangyák szorgoskodása egy teljességgel közömbös univerzumban. A két következtetés közül az első tele van reménnyel, a másik pedig be nem bizonyított pesszimizmussal. Határ világegyeteme nem csökkenti a lelki fájdalmat, és nem is teszi könnyebbé az emberiség terhének elviselését.

Különös, de bármi is legyen a dolgok „igazi” állása, a humanista ideálok lelki termései, melyek a tizenharmadik században kerülnek előtérbe, mint pl. a szabadság, egyenlőség, testvériség, csillapítószernek hatnak. Századunk kutatásai az agresszió terén – mint pl. Koestler intuitív feltevése, állati örökségünket illetően, és Konrad Lorenz jól kifejtett, etológiai munkája, melyben az ember, mint önkényeskedő cselekvő és katalizátor szerepel –, úgy tűnik, azt sugallják, bármilyen kollektív akarat is létezik, amely ellensúlyozni képes a rossz szerencse, fájdalom, rossz elosztás és más összetevők terhét, az agresszió második természetünk. Aggodalmaink tehát csak viszonylag csökkentek: a rossz elő-előtör, ha nem háborúban, hát terrorizmusban, ha nem terrorizmusban, hát a túlzott huliganizmusban, az öregek megtámadásában, a védtelen bántalmazásában, az ártatlan megerőszkolásában.

A fennálló vallások a felvilágosodás kora óta válságban vannak. Mivel a „túlvilág” jutalmi térben és időben elhalványultak, ennek a világnak fájó kelései egyre sajnóbbá váltak. Úgy tűnik, minden kor felfedezi saját gyógyírját, mivel „az emberiség nem bír el túl sok realizmust”. A múlt század gazdasági és politikai messianizmust kürtölt szét a

világban, mely a múlt századnak utolsó évtizedében ért véget. A proletár internacionalizmus ugyanolyan lehetetlen összekötő kapocs volt, mint az a testvéri szeretet, amelynek a keresztény nemzeteket kellett volna egybefognia. Ezek a gondolatok valahol nagyon mélyen és távol, a Bibliában gyökereznek. Felváltva, egymás után voltak kapcsolatban a judaizmus legtisztább változatával – az esszénusoknál különösképpen –, és tipológiailag elég közel állnak a sztoikus nézetekhez, melyek a görög gondolat újraértelmezésére épültek. Mintha egy időtlen, valódi jószág és egy elképzelt, idealista jószág egyesülne, s egy új és optimista hitvallás szövődése bontakozna ki. De ki zavart össze mindent? Az agresszió – lenne az egyik válasz. Az egoista emberi természet – lenne a másik.

Lamarck és Darwin együttesen (kapcsolódva természetesen a háttérben levő száz másikkal), az evolúció kétélű kardját adták át nekünk. Pusztító teória, de mégsem alaptalan. Eltekintve attól a kikövetkeztetett elmélettől, hogy sok milliárd éves bolygónk utolsó öt percét éli most, a geológiának kevés értelme lenne anélkül, hogy el ne fogadná: lávával és gázzal borított földgömbünk fokozatosan hűl ki, engedve kifejlődni a vegetációt, majd föld alá süllyesztve az őserdőket, hagyja őket szénréteggé kővesedni. A vallás legújabb formája, a „zöldek” hite térít és hódít misszionárius hévvel. A hívők nemcsak az embert kívánják megmenteni, hogy ezen a bolygón jobb életteret nyerjen, közben egészségesen tartva őt a többi egészséges embertárs között – az állat-felszabadítók csupán egy vakbuzgó szektája ennek az új egyháznak –, hanem az egész környezetet is meg akarják menteni: a golyóbis bőrét, leheletét, nem beszélve a belekről és az erezetről. A zöldek maximálnák a vegyi anyagok használatát a mezőgazdaságban, az atomenergiáét az iparban. Stratégiájuk épp oly vonzó és nem tisztán körvonalazódott, mint a többi csodaszere, ami valaha is létezett. Csak képzelnék el: ahogy most van, Földünk egyharmada közel van az éhezés szintjéhez, egy másik harmadának pedig nincs elegendő ennivalója. Egy olyan helyzetben, mikor nincs népsűrűség növekedés – hogy ne is említsük a termelés növekedésének hanyatlását –, az alapvető betegségek elterjedhetnek, mert a kémiai technológia visszaszorul.

Azért persze pártolom az ökológiát. Nem szép dolog, és történelmileg helytelen is azt állítani, hogy „Krisztus tévedett”, mivel a kereszténység hozta létre az eretneküldözést, az inkvizíciót és a vallásháborúkat. Ideális és tökéletes gyógyszer előírása a világ és az emberiség bajainak orvoslására – még ha a maga csetlő-botló, önző módján is – biztos, hogy valahol elmérgesedik. De a többi rész még így is gyógyszer marad.

A legnagyobb veszély, mellyel a környezetvédőknek szembe kell nézniük, az a tény, hogy a tömegnépszerűség (amennyire irányítani lehet, olyannyira kiszámíthatatlan is) új „klímát” hoz létre, ahol „felborul az egyensúly”. Valóban, a Földet védeni kell, mint ahogy az összes teremtményét. Igazában kéne lennie egy elefánt-programnak (az esszé írója kapcsolatban áll a Világ Vadvédelmi Szövetséggel), a bálnavadászatot teljesen be kéne tiltani, nemes vad megmentési akcióknak kéne indulnia, dohánymentes környezetet kellene létrehozni, meg kellene oldani a nukleáris hulladék eltávolítását – és folytathatnánk a sort végtelenségig. De kellene lennie valami egyensúlynak a fennálló energiatartalék használata és kivonása között, vagy merő pusztítást viszünk véghez földanyánk megmentése nevében. Csak néhány példa erre: a szerves farmgazdálkodás jobb, mint a vegyi. Azonban, ha ki is tudnánk a vegyit iktatni, fokozatosan persze, az olcsó élelmet előállító farmgazdálkodás, az élelem-segélyezési programok hirtelen leállnának, és az éhség talán még nagyobb fokon, milliókat pusztítana el a Földön. A részleges megoldás az, hogy a harmadik világban „gyenge” vegyszeres mezőgazdasági művelést kellene bevezetni.

Az angol Zöldpárt, akik az én szavazatomat is megkapták egy választáson, azt jósolta, hogy a 21. században három milliárdnál több ember nem élhet a Földön, mert ennél több túlfűtést és bolygó energia- és egyéb tartalékait. Ha pedig így van, ez úgy hangzik, mint egy új biológiai diktatúra. Hacsak nincs egy világkormányzó és egy világadó a családonkénti több mint egy gyerekre, vagy olyan világpolitika, mely képes ezeket a törvényeket foganatosítani – efféle korlátozást sosem lehet alkalmazni. Tehát, hogyan csökkentjük a népsűrűséget, s hogyan virágoztassuk a zöld gondolatokat anélkül, hogy letipornánk az emberi jogokat? A válasz a következő: apránként, lépésről-lépésre. Ki kell alakítanunk a világöntudatot, ennek pedig fokozatosan kell megszületnie: ne éljen több ember a világon, mint amennyi egészségesen el tudja látni a földet és önmagát. De ez nem hárommilliárd, mert ahogy a termelékenység növekszik, úgy szaporodhat a népsűrűség.

Ha az evolúció a dolgok természetének lenyomata, akkor a jelen problémáinak fel kellene oldódnia a jövő problémáiban. A bronthosaurusok környezeti és biológiai problémája eltűnt azáltal, hogy emlősök foglalták el a helyüket, akik a szárazföld meghatározó élőlényivé váltak, s akik hozták a maguk környezeti és társadalmi problémáikat. A jelen távcsövén keresztül csupán két csillagot látunk világítani a sokkal racionálisabb jövőből, melynek fényénél a megélhetés sokkal „jobb” tűnik a többség számára, mint amilyen a jelenben. Az egyik a világkormány, a másik pedig a világúr. Ha az „élet-halál harc” – a természetes kiválasztódás, agresszió vagy akármilyen révén – megszűnik, s a túlélést a DNA szabályozza, akkor bizonyára többet meg tudunk hódítani, mint ezt a kék és zöld, agyonnépesített bolygót.

Jó lenne itt most megállni kissé, hiszen a világkormány már csírájában köztünk van, a pillanatnyilag még tehetetlen Egyesült Nemzetek áruházában. Űrutazások, Holdra szállások, űrszondák és vizsgálatok messzi bolygón,

már mindennapi életünkhöz tartoznak, de mégis ugyanolyan messze vagyunk attól, hogy a lakhatatlan csillagokat lakhatóvá tegyük, mint attól, hogy az Egyesült Nemzeteket olyan szervezetté alakítsuk, mely képes megállítani a világehézését. Még most is hiszek abban a feltételezésben, mely szerint az emberi testvériség gondolata potenciálisan lehetséges, s hogy a jövő világkormányja úgy fog kezelni minden nemzetet, embercsoportot, mint egy nagy család tagjait. Alaptalan feltételezés ez?

Jó harminc évvel ezelőtt azok az emberek, akik átfogóan látták a világ veszélyes helyzetét, a nukleáris háború rémétől rettegtek, mely az emberi faj többségének kipusztulásához vezetett volna, a radioaktív sugárzásával, nukleáris telével, majd az azt követő éhezéssel és járványaival. Mára a pszichológiai klíma jelentősen javult: kevesebb a fegyverkezés (bár nem sokkal), a nagyhatalmak közti hidegháborús légkör enyhült, és az a haszonelvű szemlélet, miszerint adjunk többet a gazdaságnak, mint a fegyverkezésnek, uralkodni látszik, már ami a nagyhatalmakat illeti. Akár Jeremy Bentham véleménye (aki azt mondja, minél többek boldogságát próbáljuk elérni), akár a belháborúktól való félelem a motiváló erő, a nagyhatalmak csendes vizek felé hajóznak. Jelenlegi időszakunkra nézve a totális nukleáris háború valószínűtlen fenyegetés, bár a kiskirályoskodó, helyi zsarnokok nemzetközi atom-banditizmusa nem szüntethető meg. Mivel az többé-kevésbé igaz, hogy a Yale egyetemen végzett hallgató képes biciklitárolójában nukleáris fegyvert készíteni, az őrült és lelkiismeretlen pedig képes könnyen eljátszani a sci-fi bestsellerek forgatókönyvét. Nem ugyanez volt az, amit Hitler és Sztálin tettek a rendelkezésükre álló eszközökkel?

És mégsem az Idi Aminok, Ceausescuk, Szaddam Husszeinek azok, aiktól leginkább félünk, hacsak nem vagyunk történetesen afrikaiak, erdélyiek vagy irániak, hanem a nagyszájú hősöktől, akik pillanatnyilag olyan színben tüntetik fel magukat, mintha ma született bárányok és liberálisok lennének. Ki az, aki megbízik bennük? Olyan konglomerátumok, mint az Európai Közösség, jönnek létre (részben a nagy francia forradalom egyik eszméjét váltva valóra), mások viszont, mint a Szovjetunió és Jugoszlávia, felbomlanak (akárcsak Lenin rémálmaiban). Ez kellemsé teszi az életet, ha éppen nem Irakban vagy Afganisztánban lakik az ember.

Bolygónknak bioszférája és fizikai környezete van, melynek előnyeit az élő organizmusok élvezik és kihasználják, kezdve a növényektől az emberig, melyek hasonló testfelépítéssel rendelkeznek, s ugyanazon elv szerint működnek. Az élettelen testeknek ugyanolyan atom-struktúrájuk van, mint az élőknek és más testeknek, melyek valaha is anyaggá álltak össze a világegyetem távoli pontján. Teilhard de Chardin egy nooszférát is lehetségesnek tartott, mely a tudat növekvő, átfogó hálózata. Ennek létezése, akárcsak az evolúcióé (melynek szellemi kiterjedése lenne a tudat) attól függ, elfogadjuk-e azt a teóriát, mely jobban magyarázza a világot, mint más magyarázatok. Az élet, már ahogy mi ismerjük és értjük, versenyszerű. Amikor a verseny felgyorsul, a versenyzők agresszívvá válnak. Az agresszió pedig rombolásba torkollik. És legvégül önpusztításhoz vezet-e ez? Ha az ember nem képes meghódítani az űrt – eddig csak utakat tudott belé építeni –, ha nem képes kordában tartani saját nooszféráját vagy uralkodni saját agresszivitásán, akkor az önpusztítás veszélye nemcsak örökké jelen lesz, hanem sokkal valószínűbbé is válik az újabb és egyre rafináltabb módok bevezetésével, melyek a bioszféra tönkretételéhez és a nooszféra szétrombolásához vezetnek.

„Az emberélet útjának felén...” – mondja Dante, és csupán sugallta azt, hogy harmincöt éves volt, mikor elindult a túlvilági régiók megismerése felé. Az élet várható tartama Fiesoleban – ahonnan elindult –, ma biztos több hetven évnél. Ugyanez igaz az ipari világ másik felére is. Ez nem – vagy még nem? – igaz a maradékra. Ezen azt értem, hogy az élettartam Etiópiában vagy Szudánban, talán ha lehet, még rosszabb, mint száz évvel ezelőtt. Ezért bátran állíthatja valaki, hogy bár az élet meghosszabbításának ismerete világszerte jelen van, ez csak a fejlett nemzetekre nézve állja meg a helyét. Hetven, nyolcvan vagy kilencven évet megérve mindnyájunknak meg kell halnunk valamikor. Az élet alapvető feltétele, hogy egyszer véget ér, már ami az egyes élőlényeket illeti. Ami pedig a fajokra nézve igaz, ahogy paleontológiai, zoológiai, botanikai, sőt archeológiai múltunk mutatja, egyes fajtípusok kihalnak – vagy katasztrófa miatt, vagy mert nem tudnak környezetükkel megküzdeni, míg mások létrejönnek, alkalmazkodnak, életet adnak új dolgoknak, mint friss hajtások egy korhadó tölgyfán. Az ember a fejlődés csúcán helyezkedik el, minden élőlények és saját környezetének ura. De ura marad-e nagyon hosszú, hosszú távon, saját sorsának vagy kettős természete ostoba szolgájává válik-e? Nem tudom megmondani, mi lesz velünk, mert mi akkor már nem leszünk itt, no meg Heisenberg bizonytalansági relációja is az egyik együttható.

Hosszú távú jóslatokba már csak azért sem tanácsos belebonyolódni, mert ahogy a ma a tegnaptól, úgy a holnap a mától függ, a holnapután – a szimbolikusan távolabbi jövő – a holnaptól függ majd. Mi ma azért aggódjunk, hogy ma mi történjék a holnapért. Amennyit elérünk, annyival jobb lesz a holnap: kevesebb szenvedés, több létbiztonság, fokozatos változással egybekötött ökológiai folytonosság. Ezen – és az idők méhében fogant, még föl nem ismert aggodalmakon – alapszik majd a holnapután.